

## אכתי עבדי בית חשמונאי אנו? | בן ציון ליבוביץ

### א. "אדם ערום כוסה דעת"

"ברוריה אשכחתי לההוא תלמידא דהוה קא גריס בלחישה. בטשה ביה, אמרה ליה, לא כך כתוב: "ערוכה בכל ושמורה"? אם ערוכה ברמ"ח אברים שלך משתמרת ואם לאו אינה משתמרת" [עירובין נג:--נד].

בפרק קניין תורה [אבות פ"ו מ"ז] נזכרה "עריכת שפתיים" בין מ"ח הדברים שתורה נקנית בהם. נראה לומר, שכאחת המדות שתורה נקנית בהם, יש ערך עצמי ומהותי לעריכת התוכן הנלמד, בדרך להופעת התורה באדם. אנסה לבאר מעט מן האגדתא המובאת במסכתנו [בבא בתרא ג:--ד], כחלק ממגמה זו.

### ב. "הורדוס עבדא דבית חשמונאי"

"הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה. נתן עיניו באותה תינוקת. יומא חד שמע ההוא גברא (הורדוס) בת קלא דאמר: 'כל עבדא דמריד השתא מצלח'. קם, קטלינהו לכולהו מרותיה, ושיירה לההיא ינוקתא. כי חזת ההיא ינוקתא דקא בעי למינסבה, סליקא לאיגרא ורמא קלא. אמרה: 'כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא - עבדא הוא, דלא אישתיירא מינייהו אלא ההיא ינוקתא'. וההיא ינוקתא נפלה מאיגרא לארעא. טמנה שבע שנין בדובשא. איכא דאמרי בא עליה, איכא דאמרי לא בא עליה. דאמרי לה בא עליה, הא דטמנה - ליתוביה ליצריה. ודאמרי לה לא בא עליה, האי דטמנה - כי היכי דנאמרו בת מלך נסב. אמר: 'מאן דריש "מקרב אחיך תשים עליך מלך"? -רבנן'. קם, קטלינהו לכולהו רבנן.

שבקיה לבבא בן בוטא למשקל עצה מניה. אהדר ליה כלילא דיילי,<sup>1</sup> נקרינהו לעיניה. יומא חד אתא ויתיב קמיה. אמר: 'חזי מר האי עבדא בישא מאי קא עביד?' אמר ליה: 'מאי אעביד ליה?' א"ל: 'נלטייה מר'. אמר ליה: 'כתיב - "גם במדעך מלך אל תקלל"'. אמר ליה: 'האי לאו מלך הוא?' א"ל: 'וליהוי עשיר בעלמא, וכתיב - "ובחדרי משכבך אל תקלל עשיר"'. ולא יהא אלא נשיא, וכתיב - "ונשיא בעמך לא תאור"'. א"ל: 'בעושה מעשה עמך. והאי, לאו עושה מעשה עמך'. א"ל: 'מסתפינא מיניה?' א"ל: 'ליכא איניש דאזיל דלימא ליה דאנא ואת יתיבנא'. א"ל: 'כתיב, "כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר"'. א"ל: 'אנא הוא! אי הואי ידענא דזהרי רבנן כולי האי - לא הוה קטילנא להו! השתא מאי תקנתיה דההוא גברא?' א"ל: 'הוא כבה אורו של עולם, דכתיב - "כי נר מצוה ותורה אור" - ילך ויעסוק באורו של עולם, דכתיב - "ונהרו אלו כל הגוים"'. איכא דאמרי, הכי א"ל: 'הוא סימא עינו של עולם, דכתיב - "והיה אם מעיני העדה" - ילך ויתעסק בעינו של עולם, דכתיב - "הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם"'.<sup>2</sup>

### ג. "יהא רואה בעצמו כאילו בעל השמועה עומד לפניו"

הגמרא מספרת על הורדוס דברים נוראיים וקשים. "נתן עיניו באותה תינוקת". אין זה מצב רגיל שאדם נותן עיניו בקטנה. יותר מזה, אחרי שמתה אותה תינוקת, הורדוס משמר את גופתה בדבש שבע שנים, ולפי אחת השיטות הוא משמר אותה על-מנת שיוכל לבוא עליה! מעשה חולני זה יחודי להורדוס, עד כדי כך ש"זכה" הורדוס שמעשה זה יקרא על שמו.<sup>2</sup> זוהי נמיכות מוסרית מאין כמותה! מה החשיבות הגדולה לציון הפרטים האלה בגמרא, האם הסיפור יצא נפסד מבלעדיהם?

<sup>1</sup> עטרה מעור של שרץ ששערו קשה כמחטים (עפ"י רש"י).

<sup>2</sup> כמו למשל בפירוש המשניות לרמב"ם, סנהדרין פ"ז מ"ד.

גם עצם המחלוקת מדוע שימר הורדוס את הגוויה טעונה ביאור:  
 "איכא דאמרי בא עליה איכא דאמרי לא בא עליה. דאמרי לה בא  
 עליה, הא דטמנה ליתוביה ליצריה, ודאמרי לה לא בא עליה, האי  
 דטמנה כי היכי דנאמרו בת מלך נסב"

מדוע כה חשובה הסיבה לכך שהורדוס שימר את הגופה, עד שיש שתי  
 דעות בנושא? מה פשר דיון האמוראים בשאלה, ומה ראתה הגמרא  
 להנחיל לדורות את שתי הדיעות, האם זה באמת משנה אם הדבר שהניע  
 אותו היה תאוותו הגופנית או תאוותו לכבוד?

נראה, שחז"ל רצו שנבין במי אנו עוסקים. רצו להדגיש, מה נמיכותו  
 המוסרית של הורדוס. הורדוס הוא זה שדבר ה' מגיע אלינו דרכו בסוגיה  
 שלנו, וצריך להעמיד בעל שמועה לנגד עינינו ולדעת במי מדובר. "**הורדוס**  
 עבדא דבית חשמונאי". רק מתוך כך אפשר להמשיך בלימוד הגמרא.

#### ד. "מן השמיים השמיעך את קולו"

הורדוס שומע בת קול, המבשרת לו שהשעה כשירה למרד. ניתן להניח  
 שבבית חשמונאי יש הרבה עבדים, אולם אף עבד אחר מלבד הורדוס  
 איננו זוכה לשמוע את בת-הקול. כבר למדנו מי הוא הורדוס. האם דווקא  
 אדם כמוהו ראוי לשמוע בת קול? האין יותר מתאימים ממנו?  
 יש לעיין גם בבשורת בת הקול, "כל עבדא דמריד השתא מצלח". מה  
 מיוחדת שעה זו, מדוע כל מי שימרוד יצליח? מה מביא להכרזת-שמייים זו  
 שהמורד במלכות חשמונאי יצליח?

ניתן יהיה אולי לענות על השאלות, אם נבין מה החטא הגדול של בית  
 חשמונאי בעבורו נענשו שמלכותם תיפסק, ומה חטאם של חכמים שנהרגו  
 כמעט עד כליה בידי הורדוס.

## ה. "כי אם ליראה"

הבנת ההידרדרות של בית חשמונאי כרוכה בסוגיית אגריפס המלך. "אגריפס המלך עמד, וקבל, וקרא עומד<sup>3</sup>, ושבחוהו חכמים (...). וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך יוגו"<sup>4</sup> זלגו עיניו דמעות. אמרו לו: 'אל תתירא! אחינו אתה!' תנא משמיה דרבי נתן, באותה שעה נתחייבו שונאי ישראל כליה שחנפו לו לאגריפס"<sup>5</sup>

'שונאי ישראל' אומרים לאגריפס "אחינו אתה" למרות שאביו לא מישראל. צריך להבין מה העוון הגדול בחנופה לאגריפס, שקיבלו בעטיה עונש נורא כל כך. השאלה מתעצמת בעקבות הגמרא<sup>6</sup> שאומרת שאגריפס אכן נחשב "אח" לעניין מלכות כמו שמקשים התוספות שם:

"מכאן קשה לפירוש הקונטרס [...] גבי אגריפס המלך שאמרו לו אחינו אתה, וקאמר בגמרא דבאותה שעה נתחייבו שונאיהם של ישראל כליה שהחניפו לאגריפס, ופירש בקונטרס שקראוהו אחינו לפי שהייתה אימו מישראל. ולפירושו אמאי נענשו, הא אמרינן הכא כיוון דאימו מישראל מקרב אחיך קרינן ביה? ואע"ג דתניא בתוספתא דאין מעמידין מלך אלא מן המשיאים לכהונה, מ"מ תימה הוא לומר דמשום איסורא דרבנן נתחייבו כליה..."

מעיקר הדין, אגריפס יכול להיות מלך. הוא נכנס בגדר "מקרב אחיך". אמנם מדרבנן אין מעמידים מלך אלא מן המשיאים לכהונה, ואגריפס לא נכלל עמהם. קשה לומר, שבשל איסור דרבנן נתחייבו כל חכמי אותו הדור כליה! על-כן נראה לומר שיש נקודה יותר משמעותית בחנופה לאגריפס שחייבה עונש כל-כך נורא.

<sup>3</sup> פרשת המלך, הנקראת בחג הסוכות שבמוצאי שמיטה, במעמד הקהל.

<sup>4</sup> האיסור לתת לנוכרי מלוכה על ישראל כיוון שאיננו בגדר "מקרב אחיך".

<sup>5</sup> ילקוט שמעוני דברים פרק י"ז רמז תתקי"ג.

<sup>6</sup> יבמות מה: - "כיוון דאימו מישראל, מקרב אחיך קרינן ביה".

"אותו היום נתחייבו שונאי ישראל כליה – ירושלמי תני, רבי חנינא ברבי גמליאל אומר - הרבה חללים נפלו באותו יום שהחניפו לו. ודבר תמוה לומר, אם היה ראוי מפני התורה כיוון דאימו הייתה מישראל, אלא משום דזילא מילתא כמו שפירש רש"י, שיתחייבו על חנופה מועטת כזאת עונש גדול. ופירש ר"י [...] דקפיד קרא גבי מלך עד שיהיה ממש מקרב, ממוצע מאביו ואימו מישראל. וזו הייתה החנופה, שמלך בזרוע שלא כדין תורה והודו לו והחזיקו בכך נהי שלא יוכלו למחות היה להן לשתוק ולא להחזיקו. וזהו עונש החנופה בדבר עבירה שמחניף לחבירו מחמת יראתו מפניו ואינו חושש על יראת הקב"ה ועושה עין שלמעלה כאילו אינה רואה" [סוטה מא: תוד"ה אותו היום].

כעת קצת יותר מובן מדוע נתחייבו כליה. יראתם ממלך בשר ודם הייתה גדולה מיראתם את הממליך מלכים אשר לו המלוכה<sup>7</sup>, והחנופה לאגריפס מבטאת את הקלקול הזה בסדר הקדימויות. היה עליהם למחות על שלטונו של אגריפס או לפחות לא לעודדו, אך הם החזיקו ידיו כאשר ניתמחו באומרם 'אחינו אתה', ובזאת פגעו בשליחותם - שליחות ההנהגה הרוחנית, להוות מודל מרומם יותר לראיית המציאות, ממה שאנשים רגילים לראות.

### ו. "וטיהרו את מקדשך".

עדיין צריך להבין מה היה חטאם של בית חשמונאי עצמם, שנענשו בכלייה ובהפסקת מלכותם, ועל שאלה זו עונה הרמב"ן:  
 "וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני. כי היו חסידי עליון ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל. ואף על

<sup>7</sup> עפ"י פיוט "וכל מאמינים" לימים נוראים.

פי כן נענשו עונש גדול כי ארבע בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו חז"ל כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא שנכרתו כולם בעוון הזה, ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונש מידה כנגד מידה, שהמשיל הקב"ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום. ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כוהנים ונצטוו תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרוכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה'.

[רמב"ן בראשית מ"ט י']<sup>8</sup>

החשמונאים מלכו בניגוד לציווי התורה שהמלך יהיה משבט יהודה, או בניגוד לציווי המחייב את הכהנים להתמסר לעבודת בית המקדש בלבד, ומשום חטאם זה נתחייבו כלייה.

ניתן לראות מכנה משותף לחטא של חכמי הדור עם חטאם של החשמונאים. בחנופה לאגריפס, המלך השליט, מנסים חכמי הדור לשמור על יחסים טובים עם המלוכה, אף על פי שהיא איננה לרוחם, שהרי הם מכירים את החיוב למנות מלך מישראל דווקא. יראת אדם שלהם גדולה מיראת שמיים. גם החשמונאים מתעלמים מציווי התורה (למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה) ונמשכים במובן מסויים אחר 'הדרת מלכים חיצונית'. אך מדוע העונש כל כך מקיף וכולל – כלייה לכל חכמי אותו הדור, מוות לכל בית חשמונאי, ביטול המלכות הראויה בישראל, החטאים הללו חמורים עד כדי כך שיגרמו לעונש כזה?

<sup>8</sup> על הפסוק "לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו".

## ז. דברים שרציתי לומר

נקודה נוספת, ותמוהה מאוד, הוא סיפור התאבדותה של התינוקת. הגמרא מספרת שהיא עולה לגג ומכריזה: "כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא – עבדא הוא", כלומר, כיוון שהיא האחרונה מבית חשמונאי, וגם היא מתעתדת למות, נמצא שכל מי שטוען שהוא מבית חשמונאי – הוא מזרעו של הורדוס, ויחוסו כשל עבד. אין זה מובן! התינוקת רואה מה ארע לבית חשמונאי, היא יודעת שזו ההזדמנות האחרונה שלה לדבר, להנחיל משהו, להוריש צוואה, ואיננו שומעים ממנה לא דברי מוסר על החטא שבעטיו נגרם כל זה, לא איזו אמירה מהותית לדורות הבאים, אפילו לא הבעת כאב על האובדן, או תקווה לנקמה בהורדוס, שהרג את כל משפחתה ופגם את המלכות בישראל. ומה בכל זאת אנחנו שומעים? שכל מי שבא ואומר שהוא מבית חשמונאי – הוא בעצם עבד! האם זה מה שציפינו לשמוע ממי שעומד בעוד רגע לאבד עצמו לדעת בנסיבות שכאלה?!

## ח. "עבדא בהפקירא ניחא ליה"

ישנו מדרש בתנחומא שמספר על אחד ממלכי בית חשמונאי: "מעשה באחד שהיה לו דין עם מלך ממלכי בית חשמונאי, ועמד לפני שמעון בן שטח. אמר לו, דין יש לי אצל המלך. אמר שמעון בן שטח להם לאותן דיינין שדנין עימו, אם משגר אני בשביל המלך, אתם מוכיחין אותו? אמרו לו, הן. שיגר בשבילו. בא, ונתנו את כיסאו וישב בצד שמעון. אמר לו שמעון בן שטח, עמוד על רגליך ותן את הדין. אמר לו, וכי דנין את המלך? פנה לימינו, כבשו הדיינין את פניהם בקרקע. בא המלאך וחבטן בקרקע עד שיצאה נשמתן. מייד נזדעזע המלך. מייד אמר לו שמעון בן שטח, עמוד על רגליך ותן את הדין, שלא לפניי אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם, שנאמר - "ועמדו שני

האנשים אשר להם הריב לפני ה'". מיד עמד על רגליו ונתן את הדין" [תנחומא שופטים פרק ז'].

במדרש אנו נפגשים עם אותם עיוותים בדיוק. מחד, מלך ממלכי בית חשמונאי, שאינו נותן כבוד לדיני התורה, אלא מסתנוור ממלכותו האנושית, ומבכר את כבוד מלכותו האנושית, החיצונה, על פני כבוד מלכות שמיים. על המלכות הישראלית להביע תכנים אלוקיים, להתאחד עם מלכות שמיים, ולהופיע אותה בעולם. אם היא חוטאת למגמה זו, אין צידוק לקיומה<sup>9</sup>. ומאידך, עם חכמי אותו הדור, יראים מבשר ודם ואינם נאמנים לתביעת הצדק והיושר המתחייבת מתורה. בבבלי מובא אותו סיפור בנוסח מעט שונה<sup>10</sup>:

"מעשה שהיה, דעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא. אמר להו שמעון בן שטח לחכמים: 'תנו עיניכם בו ונדוננו' שלחו ליה, 'עבדך קטל נפשא'. שדריה להו. שלחו ליה: 'תא אנת נמי להכא. "והועד בבעליו" אמרה תורה, יבוא בעל השור ויעמוד על שורו. אתא ויתב. א"ל שמעון בן שטח: 'ינאי המלך! עמוד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד שנאמר - "ועמדו שני האנשים אשר להם הריב' וגו'". אמר לו: 'לא כשתאמר אתה אלא כמה שיאמרו חבריך'. נפנה לימינו, כבשו פניהם בקרקע. נפנה לשמאלו, וכבשו פניהם בקרקע. אמר להן שמעון בן שטח: 'בעלי מחשבות אתם, יבוא בעל מחשבות ויפרע מכם'. מייד בא גבריאלי וחבטן בקרקע ומתו" [סנהדרין יט.-יט:].

לפי נוסחה זו, מסופר שעבדו של המלך החשמונאי רצח אדם, מה שלא הובא בתנחומא, ומבאר המהרש"א [שם ד"ה יבוא בעל השור]:

<sup>9</sup> להרחבה עיין - תשובה לחיים עמי' 20-22.

<sup>10</sup> הענף יוסף כותב שבשני המקומות הכוונה לאותו המעשה "הגם שהנוסחה דכאן משונה משם".



"הא זלא שדריה להו ושחרריה, אפשר שהיה חביב העבד בעיניו והיה קשה בעיניו להמיתו, ובתחילה שדריה לקמייהו שסמך עצמו שלא ידונו אותו מאימת המלך, כיוון שהוא עבד המלך" שוב, שימוש לא ישר ביראת המלכות והחטאת מגמת המלכות שלמטה. ומוסיף:

"וכן נראה מדברי יוסיפון שזה העבד הרוצח היה הורדוס, והמלך היה חפץ להצילו"

המהרש"א מדגיש שהורדוס הוא-הוא העבד הרוצח. הורדוס כל כך נמוך מבחינה מוסרית. הוא רוצח. קודם במעשה שמעון בן שטח, מאוחר יותר את בית חשמונאי ואת כל חכמי הדור. הוא תאוותן, מופקר, חומרי ורודף כבוד. הוא נותן עיניו בתינוקות, דבר כל כך נמוך ובלתי-רגיל, ומסוגל לשמר את גופתה בדבש בשביל כבודו או כדי לבוא על גופתה. זוהי רדידות מוסרית וחיצוניות חומרית.

"הורדוס עבדא", מעבר לציון עובדה מעשית, ואולי דווקא בקשר ישיר אליה, זו אמירה מהותית. הורדוס הוא **עבד**. עבד לחומריות, עבד לתאוותיו, עבד ליצריו. "עבדא בהפקירא ניחא ליה. זילא ליה שכיחא ליה, פריצא ליה" [גיטין י"ג].

### ט. "את האני שלנו נבקש"

אך הורדוס איננו סתם עבדא, אלא "הורדוס עבדא **דבית חשמונאי**". גם המדרש בתנחומא מדגיש "מעשה באחד שהיה לו דין עם **מלכי בית חשמונאי**".

מבאר הרב קוק בעין אי"ה [שבת, פרק ב' פ"י י"ב]:

"התשוקה הפנימית, לקדושת החיים ולדעת התורה וללכת בדרכיה, היא גנוזה בעומק הלב הישראלי. [...] והנה הכהונה בכללה מתפשטת על דרכי החיים ועל כל מרחב הדעה הטהורה, גם היא היתה כבר מוכנת להתחלל מכחה של יון. אבל עוד יותר

עמוק בלב שוכן אור הנשמה הישראלית, ששם גנוז הקשר הפנימי של האיש הישראלי, המופיע בכל עז בכלל האומה, עם האמונה העקרית בשם ד' אלהי ישראל, והרצון החזק והנערץ שלא להפרד מבית חייהם, מהאמונה בכללה. זהו העולם הפנימי הישראלי, שדוגמתו בתוך הכלל הוא הכהן הגדול הנכנס לפני ולפנים לשרת בקודש ביום הקדוש המובדל מכל עסקי החיים הגשמיים. אותו הפך הקטן שמונח בחותמו של כה"ג, לא יוכלו היונים לטמאות, לעקור מכלל ישראל קישורם הפנימי העמוק עם ד' אלהי ישראל. [...] אמנם כאשר הפך נשאר בקטנותו, כאשר האמונה רק בלב תהיה גנוזה ועל החיים בפועל לא תראה את כחה, במה זה תוכל עמוד, כיון שהחיים בפועל כבר לקחו להם דרך אחרת שלא ע"פ היסוד של האמונה הפנימית. [...] אבל זהו הכח הנפלא שיש ברשף האור הגנוז, שאע"פ שימצא לפניו דרכי חיים הפוכים מתוכנו, דיעות המתפשטות העומדות מנגד לו, מבלי דעת של אותן בעלי הדיעות שהם בזה הולכים בדרך הפוכה מאשר טמון בפנימיות היותר עמוקה שבנפשם. והנה תגלה יד ד' ע"י עלילותיו עם עם זו בחר לו, והניצוץ הקטן יתלהב ויעקור משורש את כל ארחות החיים הזרים, ואת כל הדיעות ההפכיות אשר נערמו עליו חמרים חמרים, ויתפשט על כל ארחות החיים להשיב לבן של ישראל לאביהן שבשמים, עד שיספיקו כחות החיים המעשיים שהם כבר הולכים לדרך התורה והמצוה, להחיות את ישראל ולהאיר אורם"

החשמונאים נלחמים ביווניות, שהעלתה על נס את תרבות הגוף והחיצוניות. תפקיד החשמונאים על במת ההסטוריה הוא ללחום ביוונים. להוציא אל הפועל, לחשוף ולגלות, את אותה נקודה פנימית, אותו טל-קודש אלוקי, מוחלט, ובלתי ניתן לשינוי, הקיים בכל יהודי, אותו ניצוץ שפעמים והוא כל כך מעומעם, ולקבוע אותו כמנחה ומנהיג לגוף, לאמצעים החיצוניים. החשמונאים, בוני בית המקדש, מדליקי המנורה,

מדליקים ומאירים את האור הפנימי, ומופיעים אותו בחוץ. הם, ודווקא הם, אלו שצריכים להקים מלכות קדושה ומרוממת, ישראלית מקורית. אשר על כן, הם מהווים את הניגוד המוחלט להורדוס. "הורדוס עבדא דבית חשמונאי", משועבד אל הקיימות האלוקית המופיעה דרך בית חשמונאי.

אולם בית חשמונאי מתדרדר, ואיתו גם חכמי הדור. הם נמצאים מחניפים לאגריפס, ומולכים שלא בטהרה וענוה. הרי זה מנוגד למהות, לנקודה החשמונאית, ומכאן אולי ההקפדה היתירה ועונש הכליה החמור כל כך.

ומי שעד להדרדרות הזו של בית חשמונאי הוא הורדוס. הוא העבד שהרג את הנפש. הוא רואה מקרוב מאוד את הפחד של החכמים מפני מלכות-אדם, ומבין את משמעות נסיונות ההתחמקות של המלך החשמונאי מנשיאה בדיני הצדק האלוקיים, ומשמעות גאוותו ביושבו בדין במקום שהיה עליו לעמוד, שהיא התנגדות לעצם מה שהעלו החשמונאים על במת העולם, ולכן דווקא הוא זה ש"שומע בת קול" שמבשרת לו שכל עבד שימרוד עכשיו יצליח. לא מצדקותו היתירה, שהלא עמדנו על אופיו והתנהגותו, אלא הוא קורא ומבין את ההתכחשות של בית חשמונאי לעצמו. הוא מבין שאם גם בית חשמונאי הפכו להיות "עבדא" לנוחיותם ולגאוותם, הרי שבאופן טבעי אין עדיפות להם על ה"עבדא" שהוא. ממה שהורדוס רואה, שומע ומבין, הוא שואב את הכח, את האפשרות למרוד, וב"הסכמה" אלוקית.

כעת מובנת הכרזתה הסתומה של התינוקת לפני התאבדותה - "כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא - עבדא הוא". גם אותה תינוקת מבינה בשל מה הרעה הגדולה הזו, מה הביא את בית חשמונאי לכליה, והיא מעין מודה באשמה לפני קפיצתה מהגג כאומרת, כל בית חשמונאי איבד את חשמונאיותו, הפך להיות "עבדא" בעצמו, ובשל כך באה עליו כל זאת.

## י. הרהרת בתשובה?

נקודה אחרונה הדורשת עיון היא עצתו של בבא בן בוטא להורדוס המבקש תיקון לחטאיו.

"השתא מאי תקנתיה דההוא גברא? אמר ליה הוא כיבה אורו של עולם דכתיב - "כי נר מצווה ותורה אור" - ילך ויעסוק באורו של עולם דכתיב - "ונהרו אליו כל הגוים". איכא דאמרי הכי אמר ליה: הוא סימא עינו של עולם דכתיב - "והיה אם מעיני העדה" ילך ויעסוק בעינו של עולם דכתיב "הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם מחמד עיניכם" [בבא בתרא שם].

קשה לומר שבבא בן בוטא מחליט שהתיקון של הורדוס הוא לבנות את בית המקדש, בגלל שהפסוק מדמה גם את החכמים וגם את בית המקדש לאור או לעין. מהי המשמעות העמוקה של בניין בית המקדש כתיקון להורדוס, שמתגלה בגזירה שווה?

נוכל לענות על כך אם נמשיך להתבונן בהתנהגותו של הורדוס. למרות מלכותו, הורדוס נשאר במובן הפנימי אותו עבד שהוא. הוא איננו מפנים את המסר האלוקי שבפרשיה, אלא רק מנצל את החולשה החשמונאית, את החלל שהם השאירו, בשביל למלוך, והורג את כל החכמים מלבד בבא בן בוטא<sup>11</sup>. אך טבעי הוא, שהורדוס חושש מאוד ממנו. הוא ניגש אליו בלי להתודע בשמו, כי הוא חושש. חושש ממי שאיננו עבד לעצמו, אלא נאמן לנקודה האלוקית החירותית שבתוכו<sup>12</sup>.

הפחד של הורדוס רק עולה כאשר הוא רואה את הדקדוק של בבא בן בוטא ונאמנותו לתורה. למרות שבבא בן בוטא מצידו רוצה מאוד למרוד

<sup>11</sup> וגם אותו מחייה הורדוס לתועלתו האישית בלבד - "למשקל עצה מניה".

<sup>12</sup> תנא דבי אליהו זוטא [פרק י"ז] - "והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלחות" "אל תקרי חרות אלא חירות, שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה".

או לקלל את הורדוס, הוא נשאר נאמן להדרכה האלוקית – "גם במדעך מלך אל תקלל"<sup>13</sup>. הורדוס שומע זאת ומבין שהנה בבא בן בוטא למד את הלקח מהפרשיה, והנה יש חזרה של החכמים לחירותם הנפשית, ומבין שהחירות הפיזית תגיע ממילא, ובאופן טבעי, בקרוב מאוד. מלכותו הריקנית בסכנה, נוצרה האפשרות להחלפתו. "אי הואי ידענא דזהרי רבן כולי האי לא הוה קטילנא להו". אפשר לדייק בדבריו כאילו אומר: "אם הייתי יודע שאתם החכמים אכן נאמנים אל הקודש לא הייתי הורג אתכם. אך אם אמנם לא הייתם נאמנים לפנימיות – הייתי הורג את כולכם כמו שעשיתי, בלי להצטער על כך". אין כאן הפנמה של חשיבותם של החכמים, אלא הבנה גרידא, שהמקור ממנו שאב את היכולת למרוד נעלם. וממילא, נוצר חשש להמשך קיום מלכותו.

ובכל זאת, "השתא מאי תקנתיה דההוא גברא?", אנו רואים שהורדוס מבקש תיקון. בספר "סדר הדורות" נכתב עליו כך:

"הורדוס... בתחילת מלכותו היה איש דמים ומרמה ונוח לקבל לשון הרע ובסיבת זה שפך דם נקי, אך התחרט על מעשיו והתנהג במידות טובות ועשה טובות גדולות לישראל, אוהב החכמים ומכבדם ונתן להם סיפוק ומזון והעמיד נשיאים מבית דוד, הלל ובניו, ומצאו ישראל מנוחה בימיו" [סדר הדורות השלם, ג' אלפים תשס"א, עמ' 151].

<sup>13</sup> וכן לאורך כל המשא ומתן הדרכת התורה את החיים היא שעומדת ביסוד טענותיו של בבא בן בוטא. החל מ"גם במדעך מלך אל תקלל" וכלה ב"כי עוף השמים יוליך את הקול". כמו במעשה בר"ע [אבות דר' נתן פ"ו מ"ב, ובנוסחת הגר"א שם] שכאשר סמכו האנשים דבריהם על המציאות היה מתמיה על זה, וכשסמכו דבריהם על הפסוק מיד דן ק"ו בעצמו – ע"פ דברים שבעל פה מהרב אלישע וישליצקי.

וזו אותה נאמנות שמובילה את בבא בן בוטא גם במעשה הסמיכה [ביצה כ.].

אך דברים אחרים נכתבו עליו במגילת תענית, עד כדי כך שמצאו חכמים לנכון לקבוע את יום מותו כיום שמחה :

"בשבעה ביה<sup>14</sup> יום טוב. יום שמת הורדוס. מפני שהיה הורדוס שונא את החכמים. ששמחה היא לפני המקום כשהרשעים מסתלקין מן העולם... ואותו היום שמת הורדוס עשאוהו יום טוב"

נראה, שאם הורדוס היה עושה תשובה אמיתית לא היו קובעים את יום מותו כיום טוב, אך מבחינה עובדתית הורדוס בהחלט תיקן מעשיו.

הורדוס אכן מבקש **תיקון**. לא **תשובה**, מקיפה וכוללת, אלא תיקון. אין הפנמה של הלקח ורצון להשתנות אלא "לשמר" את מלכותו ולמנוע את אנשי הקודש מלשאוב כוח למרד מהחלל המוסרי שהוא משאיר, כשם שהוא עשה להם.

הוא כיבה אורו של עולם – ילך ויעסוק באורו של עולם. מי ש"כיבה" את האור, אור המנורה של החשמונאים, על כל מה שהם מבטאים, יצטרך להתעסק אף הוא בנקודה הפנימית כדי לשמר את מלכותו, וכזה הוא העיסוק בבניין בית במקדש, המהווה אמנם תיקון להורדוס, אך לא תשובה אמיתית ושלימה, מקיפה וכוללת.

אולי בשל כך, כבר בחנוכת המשכן מביא נשיא שבט בנימין שעיר חטאת, על בית המקדש, שעתיד להיבנות שלא מתוך הטהרה הפנימית האידאולוגית הראויה לו. כדאיתא במדרש [במדבר רבה י"ד, ז']:

"שעיר עזים אחד לחטאת - כנגד הבנין שבנאו הורדוס שנבנה ע"י מלך חוטא והיה לו בניינו לכפרה על שהרג חכמי ישראל".

---

<sup>14</sup> בכסלו.